

بررسی موانع عمده سرمایه‌گذاری خارجی در ایران از دیدگاه سرمایه‌گذاران خارجی

علی سعیدی*

استادیار دانشکده مدیریت و علوم اجتماعی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال

زهرامیادی**

کارشناس ارشد مدیریت دولتی

صفحات: ۲۰۰-۱۸۱

تاریخ پذیرش: ۸۹/۵/۳

تاریخ دریافت: ۸۸/۱۲/۳

در این تحقیق به بررسی موانع عمده سرمایه‌گذاری خارجی در ایران از دیدگاه سرمایه‌گذاران خارجی با توجه به شاخص‌های کسب و کار (شاخص‌های استاندارد بین‌المللی - پروژه بانک جهانی) پرداخته شده است. در این تحقیق کلیه سرمایه‌گذاران خارجی که در یک مقطع زمانی (سه ماه) به سازمان سرمایه‌گذاری مراجعه کردند، مورد بررسی قرار گرفتند. تعداد ۱۵۰ پرسش‌نامه از طریق ایمیل، فاکس و مراجعه حضوری در اختیار سرمایه‌گذاران خارجی قرار گرفت که در عین حال ۳۵ پرسش‌نامه عودت داده شد. در این تحقیق، تجزیه و تحلیل با استفاده از آمار استنباطی و استفاده از نرم‌افزار Spss انجام شد. با توجه به تجزیه و تحلیل داده‌ها نتایج تحقیق نشان داد که: بین شاخص‌های شروع کسب و کار، اخذ مجوزهای لازم، اشتغال، ثبت اموال، حمایت از سهام‌داران جزء، پرداخت مالیات، تجارت فرامرزی، لازم الاجرا شدن قراردادهای و پایان کسب و کار و جذب سرمایه‌گذاری خارجی رابطه معنادار وجود دارد. تنها بین شاخص اخذ اعتبارات و جذب سرمایه‌گذاری خارجی رابطه معناداری بدست نیامد.

طبقه‌بندی JEL: F12, G15

کلید واژه‌ها:

سرمایه‌گذاری خارجی، موانع سرمایه‌گذاری خارجی، شاخص‌های کسب و کار

*. E.mail: Ali_saeedi@yahoo.com

** . E. mail: Miadi.zahra@gmail.com

مقدمه

از جمله عوامل مهم در رشد اقتصادی کشورها و به‌ویژه کشورهای در حال توسعه، فراهم آوردن سرمایه به منظور «تأمین مالی» و پشتیبانی از پروژه‌های صنعتی و زیرساختی است و از این جهت است که اقتصاددانان، موتور رشد و توسعه اقتصادی را «سرمایه» می‌دانند. در حقیقت، مهم‌ترین و مؤثرترین راه‌حل تحقق اهداف بلندمدت اقتصادی و دستیابی به سطوح بالای رشد و توسعه در یک کشور، وجود اقتصادی توانمند با «بازار سرمایه فعال و سالم» می‌باشد. اما به دلیل فقر حاکم و کمبود پس‌انداز مالی در اغلب کشورهای در حال توسعه، امکانات داخلی در این گونه کشورها برای «تشکیل سرمایه» جهت تحقق نرخ‌های رشد اقتصادی مورد نظر تکافو نمی‌کند، لذا کمابیش این کشورها ناگزیرند کسری سرمایه مورد نیاز خود را از منابع خارجی تأمین کنند و بدین جهت است که گرایش به سمت «جذب سرمایه‌های خارجی» شکل گرفته و توجیه پیدا می‌کند.

مروری بر ادبیات موضوع

انباشت سرمایه به لحاظ نظری یکی از پیش‌نیازهای اساسی فرایند رشد اقتصادی به شمار می‌رود که می‌تواند از منابع مالی داخلی (پس‌اندازها) و منابع مالی خارجی تأمین شود. منابع مالی خارجی نه تنها مکملی برای پس‌انداز داخلی بوده و در واقع شکاف پس‌انداز- سرمایه‌گذاری^۱ را پر می‌کند، بلکه راه‌حلی برای مقابله با شکاف منابع ارزی^۲ است. در کشورهای در حال توسعه، منابع مالی خارجی شامل کمک‌های دو جانبه کشورهای توسعه یافته، جریان‌های مالی ناشأ گرفته از منابع متعدد، نظیر بانک جهانی و بانک‌های منطقه‌ای، سرمایه‌گذاری غیرمستقیم خارجی (FPI)^۳ و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI)^۴ است. فارغ از دو مورد اول که در واقع، بحران بدهی‌ها^۵ و مشکلات مربوط به خدمات بدهی^۶ را در

1. Investment- Saving Gap
2. Foreign Exchange Gap
3. Foreign Portfolio Investment (FPI)
4. Foreign Direct Investment (FDI)
5. Debt Crisis
6. Debt-Service Problems

برداشته و اغلب از سوی دولت‌ها و مؤسساتی نظیر صندوق بین‌المللی پول و بانک جهانی صورت می‌گیرد، دو مورد اخیر بیشتر به‌وسیله بخش خصوصی و در قالب شرکت‌های چندملیتی (MNCs)^۱ صورت گرفته و از آن به عنوان جریان خصوصی سرمایه^۲ یاد می‌شود.^۳

انگیزه‌های سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی:

"دانینگ" چهار انگیزه استراتژیک برای سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) را شناسایی نموده است. این انگیزه‌ها عبارتند از:

۱. سرمایه‌گذاری به منظور دسترسی به منابع اولیه

سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، زمانی به منظور دسترسی به منابع اولیه خواهد بود که هدف از آن دسترسی به منابعی است که در کشور اصلی وجود نداشته یا هزینه دسترسی به آن بالا است. خروجی این نوع سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی عمدتاً صادر می‌شود. "دانینگ" سه نوع سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را به منظور دسترسی به منابع اولیه شناسایی و معرفی نموده است. اولین نوع شامل سرمایه‌گذاری‌هایی است که در جستجوی منابع فیزیکی هستند. بعنوان مثال می‌توان از شرکت‌هایی که به دنبال تأمین منابع کم هزینه و تضمین شده مواد خام، منابع نفت و گاز، محصولات کشاورزی و موادمعدنی هستند و یا شرکت‌های فعال در صنعت خدمات آموزشی و بهداشتی و توریسم نام برد. گروه دوم، شرکت‌هایی هستند که به دنبال نیروی کار نیمه‌ماهر یا غیرماهر کم‌هزینه می‌باشند. این گروه شباهت زیادی با سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به منظور افزایش کارایی دارند. سومین طبقه، سرمایه‌گذاری با هدف کسب دانش، قابلیت‌ها و تجارب در زمینه‌هایی از جمله بازاریابی، مدیریت و توسعه و بکارگیری فناوری است. این نوع از سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به منظور استفاده از دارایی‌های استراتژیک به کار می‌رود.^۴

1. Multinational Corporation
2. Private Capital Flows

۳. داوودی، ۱۳۸۳، ص ۴۳.

4. Dunning, 1992, p123

۲. سرمایه‌گذاری به منظور دسترسی به بازار

هدف این نوع FDI، ارائه خدمات و کالا در بازار محلی و یا بازار کشورهای همسایه است. "دانینگ" دلایل این نوع سرمایه‌گذاری را به چهار نوع تقسیم کرده است: اولین نوع سرمایه‌گذاری توسط مشتریان یا تامین‌کنندگانی که تسهیلات تولید داخلی را راه‌اندازی می‌کنند، تعریف می‌شود. شرکت سرمایه‌گذار برای حفظ کسب و کار خود در جستجوی مشتریان و تامین‌کنندگان خود وارد بازارهای خارجی می‌شود. دومین نوع سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به منظور دسترسی به بازار با نیاز به تطبیق محصول با سلیقه محلی تعریف می‌شود. تولیدکننده داخلی بدون آشنایی با بازار محلی، هیچ مزیتی در مقابل تولیدکنندگان داخلی نخواهد داشت. سومین دلیل برای این نوع سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، عبارت از هزینه‌های بالای حمل و نقل و تعرفه تبیین شده توسط دولت و سایر موانع ایجاد شده توسط دولت است. این نوع تعرفه‌ها سوددهی صادرات را کاهش داده و از تولید داخلی در مقابل واردات محافظت می‌کند. چهارمین دلیل این است که ممکن است یک شرکت حضور در بازاری را که توسط رقبایش تحمیل می‌شود، ضروری بدانند، چرا که با ورود خود به بازار باعث کاهش قیمت می‌شود و تأثیر این کاهش قیمت بر رقیب، بیشتر از تأثیر آن بر خود شرکت است.^۱

۳. سرمایه‌گذاری به منظور افزایش کارایی

محرک این نوع سرمایه‌گذاری، عقلایی کردن سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به منظور دسترسی به بازار و منابع است. در این نوع سرمایه‌گذاری، تولید در مکان‌های محدود متمرکز شده و از اقتصاد به مقیاس و ارائه محصولات به بازارهای مختلف سود می‌برد. شرکت‌هایی که هدف آن‌ها از FDI، افزایش کارایی است، معمولاً بزرگ و متنوع بوده و محصولات استاندارد را با فرایندهای استاندارد تولید می‌کنند.^۲

"دانینگ" دو نوع سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را به منظور افزایش کارایی شناسایی نموده است. اولین نوع، درصد سود بردن از هزینه‌های عوامل متفاوت در کشورهای مختلف

1. Dunning, 1992, p123

۲. سیدنورانی، ۱۳۸۳، ص ۵۴.

است. دومین نوع، در کشورهایی با ساختار اقتصادی مشابه و با هدف سود بردن از اقتصاد مقیاس، اقتصاد دامنه و قابلیت تأمین مختلف اتفاق می‌افتد. عواملی نظیر کیفیت صنایع تأمین کننده و سیاست‌های دولت، این نوع سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را تحت تأثیر قرار می‌دهد.^۱

۴. سرمایه‌گذاری به منظور استفاده از دارایی‌های استراتژیک

این نوع FDI، در صدد حفظ یا بهبود رقابت‌پذیری بین‌المللی شرکت سرمایه‌گذاری است. این هدف از طریق بهره‌برداری از مزایای هزینه‌ای یا بازاریابی خاص حاصل می‌شود اما اغلب در صدد کسب دارایی‌های شرکت‌های خارجی با هدف تقویت موقعیت رقابتی است.^۲

ثبات اقتصادی و تأثیر آن بر جذب سرمایه‌گذاری خارجی

فقدان ثبات از مهم‌ترین مؤلفه‌هایی است که فعالیت‌های اقتصادی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. ثبات اقتصادی به معنی وجود شرایط باثبات، مطمئن و قابل پیش‌بینی برای فعالین اقتصادی است به طوری که شهروندان سرمایه‌های خود را به طور مطمئن در جریان انداخته و به طور مطمئن سود خود را برداشت‌کنند. در شرایط عدم ثبات اصولاً تشکیل سرمایه با مانع روبرو است و سرمایه‌های جامعه به سمت فعالیت‌های غیرمولد، واسطه‌ای و زودبازده سوق می‌یابد. در این شرایط فعالیت‌های اقتصادی به طور غیرشفاف پیگیری شده و اطلاعات اقتصادی فعالین اقتصادی از طرف مراجع قانونی غیرقابل دسترس است.^۳

وجود محیط باثبات اقتصادی به منظور جلب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی وسیله مناسبی برای ورود به اقتصاد بین‌الملل و بازارهای جهانی و منبعی برای ایجاد اشتغال، توسعه نیروی انسانی و انتقال فناوری و در نهایت رسیدن به رشد اقتصادی و اجتماعی است. تمام دولت‌ها در جهان به دنبال دستیابی به ثبات اقتصادی می‌باشند. نوسانات و بحران‌های اقتصادی منجر به تعطیلی و بسته شدن بنگاه‌های اقتصادی می‌شود و این باعث تغییرات در

1. Dunning, 1992, p124

۲. شاوردی، ۱۳۸۵، ص ۴۵.

۳. نیلی، ۱۳۸۲، ص ۴۳.

نرخ بیکاری می‌شود. اقتصاد با ثبات، زمینه را برای برنامه‌ریزی بهتر و کاهش ریسک فعالیت‌های اقتصادی مهیا می‌سازد و در چنین محیطی خطرات و تهدیدات متوجه بنگاه‌های اقتصادی به حداقل می‌رسد و باعث ترغیب شرکت‌های فراملیتی به سرمایه‌گذاری می‌گردد. براساس نظر اکثر دانشمندان علم اقتصاد، مهم‌ترین شاخصه‌های ثبات اقتصادی عبارتند از:

- نوسانات نرخ تورم
- رشد یکنواخت تولید ناخالص داخلی (GDP)
- بیکاری

محدودیت‌های ایران در جذب سرمایه‌گذاری خارجی

۱. ذهنیت منفی نسبت به سرمایه‌گذاری خارجی

ذهنیت منفی نسبت به سرمایه‌گذاری کشورهای خارجی در کشورمان، بیشتر از هر چیز ناشی از تجربه ناموفق تاریخی در این زمینه می‌باشد و در شکل‌گیری این ذهنیت و باور، سیاست‌های نادرست و اقدامات وطن‌فروشانه رژیم شاهنشاهی سهم قابل ملاحظه‌ای را دارا می‌باشد.^۱

۲. ریسک بالای سرمایه‌گذاری در کشور

اولین و مهم‌ترین عاملی که سرمایه‌گذار هنگام سرمایه‌گذاری به آن توجه خواهد کرد، میزان ریسک کشور یا محیط سرمایه‌پذیر است، چرا که همیشه در یک فرایند سرمایه‌گذاری، حداقل باید از سه چیز اطمینان حاصل کند: حفظ اصل سرمایه، بازگشت سود سرمایه (با ریسک قابل قبول) و امنیت محیط کسب و کار، که در صورت وجود چنین شرایطی، به سرمایه‌گذاری اقدام می‌کند. از آنچه باعث می‌گردد تا اطمینان سرمایه‌گذار در مورد این سه عامل سلب گردد، تحت عنوان «ریسک» یاد می‌شود. به زبانی دیگر، پتانسیل یک کشور یا محیط در فرار سرمایه و یا نقض قراردادهای و تفاهم‌نامه‌های منعقد شده با دول یا شرکت‌های

۱. مظاهری، ۱۳۸۴، ص ۴۵.

خارجی به هر دلیلی اعم از رخدادهای سیاسی، اقتصادی، مالی و غیره در کشورهای پذیرنده سرمایه را ریسک آن کشور^۱ می‌نامند.

در معاملات اقتصادی بین‌المللی، ریسک‌های فراوانی وجود دارند که می‌توانند طرف‌های معامله را از یکدیگر دور کنند و یا هزینه انجام معاملات را افزایش دهند. شماری از آن‌ها ریسک‌های اقتصادی-تجاری‌اند و با دقت در آن‌ها می‌توان به قدرت‌های اقتصادی و شرایط حاکم بر اقتصاد طرف معامله پی‌برد. برخی نیز ریسک‌های سیاسی‌اند و با توجه به آن‌ها ارزیابی وضعیت عمومی کشور مقابل، امکان‌پذیر می‌شود. به هنگام انعقاد یک قرارداد مهم اقتصادی، تأمل در هر دو نوع ریسک ضروری است. مؤسسات و مراکز بین‌المللی زیادی وجود دارند که ریسک‌های مختلف مربوط به سرمایه‌گذاری در کشورهای دنیا را محاسبه و منتشر می‌کنند. این آمار و ارقام می‌تواند در شناساندن فضای اقتصادی حاکم بر اقتصاد هر کشور به جهان نقش مهمی ایفا نماید.^۲

۳. توسعه نامناسب بازار مالی

ساختار مالی ایران پس از انقلاب و تصویب قانون بانکداری بدون ربا، به سمت محوریت نظام مالی بانکی حرکت کرده است و اساساً این نظام مبتنی بر بانک^۴ است. تصویب این قانون موجب حضور بانک‌ها در چرخه فعالیت بخش واقعی اقتصاد و ارائه خدمات مالی گسترده گردیده است. از سویی دیگر، ناتوانی بازار سرمایه در جذب سرمایه‌گذاران، به علل مختلف از جمله؛ نرخ‌های سود غیرتعادلی در بازار پول و تلاش سیاست‌گذاران در کنترل غیرمعارف نرخ سود اوراق بهادار، نبود قوانین مناسب، حمایت دولت از بخش دولتی اقتصاد، نبود نیاز بخش‌های اقتصادی از تأمین مالی عمومی و مواردی از این قبیل باعث شده تا بازار سرمایه ایران، به توانمندی‌های واقعی یک بازار مالی دست نیابد و کشور نتواند از ابزارهای گوناگون مالی معمول و مطرح دنیا برای تجهیز منابع و جذب سرمایه‌گذاری استفاده نماید.

1. Country Risk

۲. مظاهری، ۱۳۸۴، ص ۴۴.

3. Financial Market

4. Bank Base

هرچند اخیراً ابزارهای مالی جدید طراحی شده‌اند و قوانین خوبی در این خصوص به تصویب رسیده است اما در کنار این موضوع باید به موضوع دیگری نیز توجه کرد که هرچند در اقتصاد ایران، دو کفه بازار پول و بازار سرمایه، به نفع بازار پول سنگینی می‌کند، اما این بازار نیز با توجه به محدودیت‌ها و شرایط نامناسب موجود، نتوانسته بسترهای لازم را جهت ورود سرمایه مهیا کند.

در نظام مالی مبتنی بر بازار پول، نقش بانک‌ها غیر قابل انکار است و در چنین شرایطی و در عین وابستگی نظام مالی کشور به بانک‌ها، شاهدیم که خود بانک‌ها نیز با مشکلات عدیده‌ای رو به رو هستند که مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از مسایل و مشکلات ناشی از دولتی بودن مالکیت بانک‌ها و سیاست‌های بعضاً نادرستی که به بانک‌های خصوصی و دولتی دیکته می‌شود. ساختار دولتی حاکم بر بانک‌ها و نبود زمینه‌ها و بسترهای قانونی و اجرایی لازم جهت حضور و فعالیت بانک‌های خارجی در داخل کشور می‌تواند به عنوان یکی از محدودیت‌های ایران در جذب سرمایه‌گذاری خارجی مورد مذاقه قرار گیرد.^۱

۴. امنیت مالی و بیمه سرمایه‌گذار

حتی اگر انگیزه‌های اقتصادی، مالی و فنی برای سرمایه‌گذاری کاملاً مساعد باشد، اما سرمایه‌گذار با خطراتی از قبیل سلب مالکیت، عدم امنیت جانی و مالی، ریسک انتقال پول، نقض قرارداد و غیره مواجه باشد، وی اقدام به سرمایه‌گذاری نخواهد کرد. سرمایه‌گذاری و بویژه سرمایه‌گذار خارجی که در محیط خارج از موطن اصلی خودش به کسب و کار می‌پردازد، حساسیت زیادی نسبت به خطرات فوق دارد و همان‌طور که قبلاً نیز ذکر شد، امنیت سرمایه و سود برای سرمایه‌گذار مهم‌ترین عامل است. در راستای رفع این نگرانی، کشورها از ابزارها و روش‌های مختلفی استفاده می‌کنند تا نگرانی سرمایه‌گذار را به حداقل ممکن برسانند. یکی از این روش‌ها، اجرای قوانین بیمه برای سرمایه‌گذار خارجی است. در بسیاری از کشورها، قوانین بیمه کشور بین اتباع داخلی و خارجی تبعیض قائل نمی‌شود و در صورت بروز حوادث و خطرات، با پرداخت خسارت عادلانه، زیان آنها را جبران می‌کند. بعضی

۱. مظاهری، ۱۳۸۴، ص ۴۵.

از کشورهای پذیرنده سرمایه نیز سعی می‌کنند تا حد امکان تنها خطرهای سیاسی و کشوری را پذیرا شوند. این دسته از کشورها اغلب با عضویت در مؤسساتی مانند میگا^۱، وابسته به بانک جهانی و یا با استفاده از بیمه‌های سرمایه‌گذاری، چنین خطرهایی را به عهده دیگران می‌گذارند و خود را از بار تعهدات مخاطره‌آمیز رهایی می‌دهند.

در واقع بیمه سرمایه‌گذار یکی از عواملی است که در ایجاد امنیت مالی برای سرمایه‌گذار نقش مهمی را ایفا می‌کند و متأسفانه در کشور ما به این مهم توجه جدی نشده است و نتوانسته‌ایم از این پتانسیل و فواید آن در راستای ایجاد فضای مناسب سرمایه‌گذاری برای خارجی‌ها استفاده کنیم. جایگزین آن، قانون تشویق و حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی است که سرمایه‌های خارجی را البته در مواردی از جمله در مقابل ملی شدن بیمه می‌کند. نقش بیمه در ایجاد امنیت سرمایه‌گذاری و دادن تضمین‌های لازم (صریح و ضمنی) به سرمایه‌گذار خارجی در کشور ما مغفول مانده است و مستلزم وضع، و مهم‌تر از آن، اجرای قوانین صحیح و اصولی می‌باشد.

۵. مقررات اداری پیچیده

یکی از مواردی که موجب سرخوردگی سرمایه‌گذار می‌شود، مقررات اداری پیچیده و طی کردن مراحل اداری زیاد چه در هنگام ورود سرمایه و چه هنگام اجرای برنامه است. در اکثر کشورهای دنیا با کاستن مراحل اداری پیچیده و تسهیل شرایط، از بروز سرخوردگی سرمایه‌گذار جلوگیری می‌کنند. در کشور ما به دلایل ناشی از اقتصاد دولتی، حجم عملیات بروکراتیک در جذب و بکارگیری سرمایه بالاست. در قانون تشویق و حمایت سرمایه‌گذار خارجی، تدابیری برای کاستن این مراحل و تسهیل امور اداری مربوط به بررسی برنامه‌ها و ارائه پاسخ و صدور مجوزهای لازم برای سرمایه‌گذاری و همچنین ایجاد مرکز خدمات سرمایه‌گذاری خارجی اتخاذ شده است.

1. Multilateral Investment Guarantee Agency (MIGA)

پروژه بانک جهانی و شاخص‌های کسب و کار

از سال ۲۰۰۴، بانک جهانی، پروژه‌های با عنوان بررسی فضای کسب و کار را در کشورهای مختلف در دستور کار خود قرار داده است و اقتصاد کشورها را براساس شاخص‌هایی که در ادامه معرفی می‌شود، رتبه‌بندی می‌کند.

- شاخص شروع کسب و کار: این شاخص کل فرایندی را که یک کارآفرین به منظور تاسیس یک شرکت تا بهره‌برداری رسمی برای شروع یک کسب و کار تجاری، خدماتی و یا صنعتی انجام می‌دهد، ارزیابی می‌کند.

- شاخص اخذ مجوزهای ساخت: این شاخص میزان سهولت یا سختی تعامل با مراجع قانونی صادر کننده مجوزهای ساخت یک انبار برای مصارف صنعتی را بررسی می‌کند. هدف نهایی، محاسبه زمان و هزینه اتمام هر مرحله در شرایط واقعی و متعارف برای فعالان اقتصادی است.

- شاخص اشتغال: این شاخص مقررات مربوط به استخدام و اخراج کارگران و میزان انعطاف‌پذیری ساعات کار را در یک اقتصاد مورد ارزیابی قرار می‌دهد. هدف این شاخص، محاسبه میزان سختی قوانین کار، استخدام و اخراج در شرایط وجود نیروی مازاد و همچنین انعطاف‌ناپذیری ساعات کار براساس شرایط واقعی می‌باشد.

- شاخص ثبت اموال: در این شاخص، فرایند کامل خرید یک زمین، ساختمان و انتقال حق مالکیت آن از یک فرد به فرد دیگر (تاجر) ثبت می‌شود. در این فرایند هر مرحله‌ای که بواسطه قانون یا رویه برای انتقال حق مالکیت ضروری است اعم از اینکه جزء وظایف فروشنده یا خریدار یا یک شخص ثالث (به نیابت از آنها) باشد، ثبت می‌گردد.

- شاخص اخذ اعتبار: این شاخص، وضعیت ثبت و به اشتراک‌گذاری و مبادله اطلاعات اعتباری و حقوق قانونی وام‌گیرندگان و وام‌دهندگان را اندازه‌گیری می‌کند.

- شاخص حمایت از سهام‌داران اقلیت: این شاخص به بررسی حقوق سهام‌داران اقلیت در شرکت‌های سهامی عام و میزان حمایت‌های قانونی و اجرایی از این حقوق می‌پردازد. تمرکز این شاخص بر معاملات مدیران شرکت با شرکت و به عبارت دیگر معاملاتی است که

در آن‌ها منافع مدیران با منافع شرکت در تعارض است و اینکه سهام‌داران اقلیت تا چه حد می‌توانند در برابر چنین معاملاتی از حقوق خود دفاع نمایند.

- شاخص پرداخت مالیات: این شاخص تمام انواع مالیات‌ها و پرداخت‌های اجباری به دولت و صندوق‌های بازنشستگی را که در حساب‌های شرکت منعکس می‌شود و بر درآمدهای اظهار شده مؤثر است، محاسبه می‌کند. مالیات بر ارزش افزوده در حساب‌ها منعکس نمی‌شود اما مراحل را بر شرکت تحمیل می‌کند.

- شاخص تجارت فرامرزی: این شاخص تمامی مراحل الزامی برای صادرات و واردات محموله استاندارد کالا از طریق حمل و نقل دریایی را گردآوری می‌کند. کلیه مراحل اداری واردات و صادرات کالا (از توافق پیمانکار گرفته تا حمل کالا) و نیز زمان و هزینه انجام امور ثبت و ضبط می‌شود. علاوه بر آن، تمامی اسناد و مدارک لازم برای تصفیه حساب کالای مبادله شده بین مرزها ثبت و ضبط می‌شود.

- شاخص لازم الاجرا شدن قراردادهای: این شاخص به بررسی کارآمدی سیستم قضایی یک کشور در حل و فصل اختلافات تجاری می‌پردازد. این شاخص زمان، هزینه و تعداد مراحل مورد نیاز برای رسیدگی به یک دعوی، صدور رأی در مورد آن و اجرای رأی صادره را مورد بررسی قرار می‌دهد.

- شاخص پایان کسب و کار: این شاخص به بررسی یک شرکت داخلی می‌پردازد که پس از اعلام ورشکستگی، برای طی فرایند قانونی و تسویه بدهی‌های معوقه و در نهایت تعطیلی شرکت می‌بایست هزینه‌هایی را پرداخت کند. در این شاخص مدت زمان سپری شده، هزینه‌های قانونی مرتبط و پیامدهای ورشکستگی در اقتصاد یک کشور مورد بررسی قرار می‌گیرد.^۱

۱. سایت doing business (رتبه کل ایران در گزارش ۲۰۱۰ بانک، درمیان ۱۸۳ کشور ۱۳۷ و در هر کدام از شاخص‌ها به ترتیب: ۴۸، ۱۴۱، ۱۳۷، ۱۵۳، ۱۱۳، ۱۶۵، ۱۱۷، ۱۳۴، ۵۳ و ۱۰۹ بوده است).

پیشینه پژوهشی

۱. تحقیقات داخلی

- " سرمایه‌گذاری خارجی در سبد مالی"، مرکز تحقیقات و توسعه بازار سرمایه ایران،

۱۳۸۶.

در این مقاله به بیان اهمیت سرمایه‌گذاری خارجی و نقش آن در توسعه بازار سرمایه ایران پرداخته شده و مهم‌ترین عوامل تعیین‌کننده در سرمایه‌گذاری خارجی مطرح شده است. در این تحقیق سه عامل سیاست‌های کشور میزبان، حمایت فعال کشورها در جهت توسعه و تسهیل سرمایه‌گذاری و ویژگی‌های اقتصادی کشور میزبان مهم‌ترین عوامل مورد نظر سرمایه‌گذار در سرمایه‌گذاری نام برده شده است. در آخر، راهکارهای مختلفی برای تأمین سرمایه‌گذار خارجی از جمله استفاده از رسیدهای سپرده، صندوق‌های سرمایه‌گذاری، داد و ستد مستقیم اشخاص خارجی و غیره ارائه شده است.

- "جذب سرمایه‌گذاری خارجی در ایران"، مظاهری و دهبیدی پور، ۱۳۸۳، همایش

ملی سرمایه‌گذاری خارجی.

در این مقاله، اهمیت سرمایه در رشد و توسعه اقتصادی کشور و نقش محوری سرمایه‌گذاری خارجی در این زمینه مورد تأکید قرار گرفته است. همچنین علاوه بر ذکر عوامل مؤثر بر جذب سرمایه‌گذاری، برخی از موانع جذب سرمایه نیز عنوان و در پایان راهکارهایی برای سرمایه‌گذاری در ایران مانند تنوع‌بخشی به ابزارهای مالی و استفاده از بورس، رفع انحصار و توجه بیشتر و تسهیل امر خصوصی سازی، تقویت و توسعه بازار مالی کشور و ... ارائه شده است.

۲. تحقیقات خارجی

- Borensztein و همکارانش (۱۹۹۸) در مقاله خود به بررسی و آزمون تجربی نقش

سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) در فرایند انتشار فناوری و رشد اقتصادی در کشورهای در حال توسعه می‌پردازد. به عقیده آن‌ها شرکت‌های چندملیتی از فناوری برتری برخوردارند که به آن‌ها امکان معرفی سرمایه (محصول) جدید با هزینه کمتر را می‌دهد. با این وجود

بکارگیری این سرمایه برتر نیاز به حضور سطوح کافی سرمایه انسانی در کشور میزبان دارد. زیرا سرمایه انسانی در یک کشور، امکان جذب بیشتر فناوری وارداتی را فراهم می‌سازد و بدین ترتیب سرمایه انسانی نقش مکملی را در فرایند رشد اقتصادی حاصل از سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) بازی می‌کند.

- Buly Cardak و Imad moosa در سال ۲۰۰۲ و در دانشگاه La Trobe استرالیا به بررسی اثر ۸ متغیر بر روی جریان ورودی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ۱۳۸ کشور پرداختند که مشخص گردید سه متغیر نسبت صادرات به تولید ناخالص داخلی، خطوط تلفن به ازای هر ۱۰۰۰ نفر و ریسک کشور موردنظر دارای ارتباط معنی‌دار با جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در این کشورها می‌باشد.

فرضیات پژوهش

فرضیات پژوهش به صورت زیر ارائه می‌شود:

۱. بین شاخص شروع کسب و کار و جذب سرمایه‌گذاری خارجی رابطه معنادار وجود دارد.
۲. بین شاخص اخذ مجوزهای ساخت و جذب سرمایه‌گذاری خارجی رابطه معنادار وجود دارد.
۳. بین شاخص اشتغال و جذب سرمایه‌گذاری خارجی رابطه معنادار وجود دارد.
۴. بین شاخص ثبت اموال و جذب سرمایه‌گذاری خارجی رابطه معنادار وجود دارد.
۵. بین شاخص اخذ اعتبار و جذب سرمایه‌گذاری خارجی رابطه معنادار وجود دارد.
۶. بین شاخص حمایت از سهام‌داران اقلیت و جذب سرمایه‌گذاری خارجی رابطه معنادار وجود دارد.
۷. بین شاخص پرداخت مالیات و جذب سرمایه‌گذاری خارجی رابطه معنادار وجود دارد.
۸. بین شاخص تجارت فرامرزی و جذب سرمایه‌گذاری خارجی رابطه معنادار وجود دارد.
۹. بین شاخص لازم الاجرا شدن قراردادها و جذب سرمایه‌گذاری خارجی رابطه معنادار وجود دارد.
۱۰. بین شاخص پایان کسب و کار و جذب سرمایه‌گذاری خارجی رابطه معنادار وجود دارد.

جامعه آماری

جامعه آماری این تحقیق، تمامی سرمایه‌گذاران خارجی را که در یک مقطع زمانی (حدوداً سه ماه) به سازمان سرمایه‌گذاری مراجعه می‌کنند، شامل می‌شود. لازم به ذکر است که تعداد ۱۵۰ پرسش‌نامه از طریق ایمیل، فاکس و حضوری در اختیار پاسخ‌دهندگان قرار گرفت اما ۳۵ پرسش‌نامه عودت داده شد.

نتایج تحقیق

در فرایند آزمون فرضیه‌ها مشخص شد که برخی فرضیه‌های مطرح شده در تحقیق با اطلاعات بدست آمده از پرسش‌نامه‌ها و تجزیه و تحلیل‌های انجام شده تأیید و برخی دیگر رد شدند. این بدان معنی است که بین شاخص‌های شروع کسب و کار، اخذ مجوزهای لازم، اشتغال، ثبت اموال، حمایت از سهام‌داران جزء، پرداخت مالیات، تجارت فرامرزی، لازم الاجرا شدن قراردادهای و پایان کسب و کار و جذب سرمایه‌گذاری خارجی رابطه معنادار وجود دارد. تنها بین شاخص اخذ اعتبارات و جذب سرمایه‌گذاری خارجی رابطه معناداری بدست نیامد. نتایج این بررسی‌ها در جدول زیر نشان داده شده است.

نتایج آزمون فرضیه‌های تحقیق

نتیجه آزمون		فرضیه‌های تحقیق
نتیجه	در سطح اطمینان	
	۹۵ درصد	
H_1 تایید فرض	✓	۱. بین شاخص شروع کسب و کار و جذب سرمایه‌گذاری خارجی رابطه معنادار وجود دارد.
H_1 تایید فرض	✓	۲. بین شاخص اخذ مجوزهای لازم و جذب سرمایه‌گذاری خارجی رابطه معنادار وجود دارد.
H_1 تایید فرض	✓	۳. بین شاخص اشتغال و جذب سرمایه‌گذاری خارجی رابطه معنادار وجود دارد.
H_1 تایید فرض	✓	۴. بین شاخص ثبت اموال و جذب سرمایه‌گذاری خارجی رابطه معنادار وجود دارد.
H_0 تایید فرض	✗	۵. بین شاخص اخذ اعتبارات و جذب سرمایه‌گذاری خارجی رابطه معنادار وجود دارد.
H_1 تایید فرض	✓	۶. بین شاخص حمایت از سهام‌داران جزء و جذب سرمایه‌گذاری خارجی رابطه معنادار وجود دارد.
H_1 تایید فرض	✓	۷. بین شاخص پرداخت مالیات و جذب سرمایه‌گذاری خارجی رابطه معنادار وجود دارد.
H_1 تایید فرض	✓	۸. بین شاخص تجارت فرامرزی و جذب سرمایه‌گذاری خارجی رابطه معنادار وجود دارد.
H_1 تایید فرض	✓	۹. بین شاخص لازم الاجرا شدن قراردادهای و جذب سرمایه‌گذاری خارجی رابطه معنادار وجود دارد.
H_1 تایید فرض	✓	۱۰. بین شاخص پایان کسب و کار و جذب سرمایه‌گذاری خارجی رابطه معنادار وجود دارد.

با توجه به نتایج تحقیق در رابطه با هر یک از شاخص‌های ده‌گانه، پیشنهاداتی به شرح زیر ارائه می‌گردد:

۱. در رابطه با شاخص شروع کسب و کار با توجه به نتایج تحقیق، پیشنهاد می‌گردد: الف) تعریف دوباره‌ای از مراحل شروع کسب و کار ب) ساده‌سازی در کلیه مراحل شروع کسب و کار ج) الکترونیکی کردن امور و در اختیار قرار دادن تمامی فرم‌های مربوط به این مرحله به صورت الکترونیکی در اختیار سرمایه‌گذاران د) انجام اصلاحات قانونی و رفع دیوان سالاری اداری در فرایند ثبت شرکت‌ها ه) برخط کردن مدارک مورد نیاز برای شروع کسب و کار و ساده‌سازی فرایندهای موجود این بخش.

۲. پیشنهادهای مربوط به اخذ مجوزهای لازم

بررسی‌های تحقیق نشان داد که مهم‌ترین موانع موجود در این زمینه مربوط به موارد اخذ انشعاب آب و فاضلاب، اخذ انشعاب برق و اخذ مجوزهای مربوطه از شهرداری است. به همین خاطر توصیه می‌شود که از روش‌های نوین مانند بهره‌گیری از روش یک نفر پاسخگوی انجام چند فرایند^۱ و یا ارائه اختیار تام به یک نفر برای تایید مراحل مختلف^۲ صورت گیرد. بی‌شک با اصلاح نظام ارائه انشعاب آب و فاضلاب قادر به بهبود شاخص مزبور و ارتقاء جایگاه در منطقه خواهیم بود. از طرفی دیگر، برای بهبود این شاخص راه‌اندازی دفاتر خدمات الکترونیک شهری و همچنین تسهیل فرایند اخذ مجوزها نیز پیشنهاد می‌شود.

۳. پیشنهادهای مربوط به شاخص اشتغال

با بررسی داده‌های تحقیق مشخص شد که مهم‌ترین موانع موجود در این زمینه اعمال محدودیت بر کار شبانه، کار در ایام تعطیل، هزینه‌های دستمزد نیروی کار و در جریان قرارگرفتن یک نهاد ثالث به هنگام اخراج نیروی کار است. در این زمینه، منطبق نمودن قانون کار با دیگر قوانین، کاهش محدودیت ساعات کار در روزهای تعطیل هفته و شب‌ها، کاهش پاداش پایان خدمت از دستمزد یک ماه به ازای یک سال خدمت به دستمزد یک هفته برای

1. Use a single window
2. One stop processing

هر سال خدمت می‌تواند در بهبود این شاخص و افزایش رتبه ایران از نظر فضای کسب و کار بسیار مؤثر باشد.

۴. پیشنهادهای مربوط به شاخص ثبت اموال

در این زمینه پیشنهاد می‌شود که تمامی مراحل که قابلیت ادغام با سایر مراحل را دارد، شناسایی و سپس هزینه‌های مربوط به هر یک از این مراحل را بدست آورده و سپس هزینه‌های مازاد کسر شود. در اینصورت هزینه‌های مربوط به ثبت اموال کاهش خواهد یافت و نگرانی‌های سرمایه‌گذار در رابطه با این شاخص تا حد بسیاری کاهش خواهد یافت.

۵. پیشنهادهای مربوط به شاخص اخذ اعتبارات

برای رفع این مشکلات مربوط به شاخص اعتبارات و بهبود آن پیشنهادات زیر ارائه می‌گردد:

بهره‌گیری از پایگاه‌های داده و اطلاعات مربوط به وضعیت صنایع کشور، اطلاعات مربوط به حقوق قانونی وام‌گیرندگان و وام‌دهندگان، الکترونیکی کردن ثبت مدارک لازم برای اخذ اعتبارات، ایجاد قوانین مربوط به تسهیل در امر اخذ اعتبارات مانند قانون "تسهیل اعطای تسهیلات بانکی و کاهش هزینه‌های طرح‌های تولیدی و افزایش منابع مالی و کارایی بانک‌ها"، تسریع در جهت شکل‌گیری دفاتر خصوصی ثبت اطلاعات اعتباری، ایجاد دبیرخانه ثبت وثایق با هماهنگی سازمان ثبت اسناد و املاک کشور، ایجاد ثبت یکسان برای حقوق تضمین اموال منقول.

۶. پیشنهادهای مربوط به شاخص حمایت از سهام‌داران جزء

شاخص‌های زیر سه بعد از مصادیق حمایت از سرمایه‌گذاران و نهایتاً شاخص میزان حمایت از سرمایه‌گذاران را مورد بررسی قرار می‌دهد:

(۱) شفافیت معاملات (گستره شاخص افشاء)

(۲) استعداد برای معامله شخصی (گستره شاخص مسئولیت مدیر)

(۳) توان سهام‌داران برای تضعیف قانونی سوء رفتار مدیران و کارشناسان (شاخص سهولت دادخواست سهام‌داران)

بدلیل پایین بودن وضعیت ایران در این سه مورد و به طور کلی شاخص حمایت از سهامداران جزء، به جهت ارتقاء شاخص‌های "افشاء"، شاخص "مسئولیت مدیر" و شاخص "سهولت دادخواست توسط سهامداران" لازم است اقدامات مقتضی توسط قوای مقننه و قضائیه صورت پذیرد. به همین دلیل و به منظور بهبود فرایند ارائه دادخواست توسط شکات لازم است قوه قضائیه با رویکرد اصلاح فضای کسب و کار شاخص‌های شش‌گانه سهولت دادخواست را مورد توجه و عنایت ویژه قرار دهد و از این محل اقدامی مناسب برای ایجاد فضای عدالت محور با هدف جلب سرمایه سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی صورت پذیرد.

۷. پیشنهادهای مربوط به شاخص پرداخت مالیات

در این زمینه پیشنهاد می‌شود که به رویکردهای نوین در زمینه پرداخت مالیات روی آورده شود. اصلاح نظام پرداخت مالیات، تشویق بنگاه‌ها و مشمولین مالیاتی به پرداخت مالیات از طریق هدایای مالیاتی و تخفیف در پرداخت مالیات، ساده‌سازی فرم‌های مالیات برای جلوگیری از اتلاف وقت، بهبود شیوه‌های پرداخت و پیشروی در پرداخت الکترونیکی مالیات، بایگانی اسناد مالیاتی به شکل الکترونیکی، جایگزینی مالیات بر ارزش افزوده به جای مالیات بر فروش، طراحی و اجرای فرم‌های الکترونیکی (در صورت امکان آنلاین) با قابلیت محاسبه و پرداخت مالیات و حق بیمه تأمین اجتماعی، همچنین ترویج شیوه مالیات بر ارزش افزوده در کشور گامی مؤثر در جهت ارتقاء نظام مالیاتی در کشور محسوب می‌شود. با اتخاذ تدابیر مزبور به طور قطع شاهد بهبود جایگاه کشور در شاخص اخذ مالیات خواهیم بود.

۸. پیشنهادهای مربوط به شاخص تجارت برون‌مرزی

پیشنهاداتی که برای بهبود این فرایند و در نتیجه جذب سرمایه‌گذاری خارجی بر اساس این شاخص می‌شود به شرح زیر می‌باشد:

معرفی یا بهبود ارائه اسناد الکترونیکی و پردازش اسناد تجاری، بهبود همکاری بین گمرک، مقامات بندر، بانک‌ها و آژانس‌های بازرگانی دیگر، تسریع صدور اسناد و تصویب‌ها توسط مراجع دولتی، تسریع پردازش بانک جهت افتتاح LC، حذف ارائه اسناد هم به صورت الکترونیکی و هم دستی، معرفی بازرسی‌های بر پایه ریسک به جهت کم کردن بازرسی‌های فیزیکی کالا، اصلاح زیرسازای بندر، اصلاح حمل و نقل درونی (جاده و قطار) بر روی راه‌های

تجاری اصلی، افزایش ساعات کاری گمرک و مقامات بندر، ایجاد تسهیلات برای پرداخت حقوق گمرکی و حق‌الزحمه‌ها بندر و هزینه‌ها.

۹. پیشنهادهای مربوط به شاخص لازم‌الاجرا شدن قراردادها

این شاخص شامل تعداد فرایند (۳۹ مرحله)، زمان لازم برای دادرسی (۵۲۰ روز) و هزینه مربوط به دادرسی است کاهش در تعداد فرایندهای بررسی دعاوی و زمان لازم برای بررسی این دعاوی مهم‌ترین کارهایی است که می‌توان در زمینه این شاخص انجام داد.

۱۰. پیشنهادهای مربوط به شاخص پایان کسب و کار

بررسی فرایندهای این شاخص و کاهش حضور سرمایه‌گذاران، تجدیدنظر در قوانین ورشکستگی جهت تسهیل استفاده از روش‌های غیر تسویه، کاهش زمان اقدامات مربوط به ورشکستگی، ارتقا و گسترش سیستم مدیریت پرونده، بازبینی لایحه آیین دادرسی تجاری با رویکرد تسهیل مراحل مربوط به پایان کسب و کار و تلاش در جهت تسریع تصویب لایحه مذکور، استفاده از اینترنت و دنیای مجازی و اطلاع رسانی دقیق از طریق وب سایت‌ها می‌تواند کمک بزرگی در جهت بهبود شاخص پایان کسب و کار و جذب سرمایه‌گذاری خارجی در کشور محسوب شود.

پی نوشتها

۱. داوودی و شاهمرادی (۱۳۸۳)، «بازشناسی عوامل مؤثر بر جذب FDI در اقتصاد ایران و ۴۶ کشور جهان»، *فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی ایران*، شماره ۲۰.
۲. شاوردی، مرضیه (۱۳۸۵)، «عوامل مؤثر بر جذب سرمایه‌گذاری‌های مستقیم خارجی در صنعت پتروشیمی (در سطح بنگاه)»، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، دانشکده مدیریت و علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبایی.
۳. مدیریت پژوهش، توسعه و مطالعات اسلامی (۱۳۸۶)، سرمایه‌گذاری خارجی در سید مالی.
۴. مظاهری، طهماسب، دهبیدی پور، مجید (۱۳۸۴)، *جذب سرمایه‌گذاری در ایران: محدودیت‌ها، مشوق‌ها و راه‌کارها*، مرکز مطالعات تکنولوژی دانشگاه صنعتی شریف.
۵. نیلی، مسعود، *جزوه درس مبانی اقتصاد*، ۱۳۸۲، دانشگاه صنعتی شریف.
6. Dunning, John H. (1992), "The global economy, Domestic Governance, Strategies and Transnational corporations: intractions and policy implications", *Transnational coporations*.
7. Imad Mossa, (2002), "Foreign Direct Investment Theory, Evidence and Practice", *Department of Economics and Finance*, La Torbo university, Kingsbury Drive, Bundoora, Australia.